

Le genie de l'homme. Dès origines à l'écriture (sous la direction de J.M. Cordy), Abbaye Saint-Gerard de Brogne, 1995, 208 p. + 24 pl. în afara textului.

Abația Saint-Gerard de Brogne (situată în Belgia, între orașele Namur și Charleroi) a devenit deja cunoscută prin activitățile sale culturale de prestigiu, inclusiv în domeniul istoriei și arheologiei. Astfel, după ce cu un an în urmă a fost gazda unei expoziții paleontologice, dedicată evoluției vieții pe Pământ, înainte de apariția omului (*De la bactérie à Lucy*), între 29 aprilie și 1 noiembrie 1995 abația a atras iarăși numeroși vizitatori, oferindu-le o temă închinată nașterii omului și evoluției sale treptate. Noua expoziție, rezultat al unei fructuase colaborări între specialiști de prestigiu din domeniul paleontologiei și arheologiei din Belgia, Franța și Luxemburg, a beneficiat de strângerea laolaltă, pentru o perioadă limitată, a unor piese de mare valoare, cedate cu această ocazie de muzee și instituții din șase țări (Belgia, Franța, Germania, Luxemburg, Elveția și Siria). Coordonatorul științific al expoziției, Jean-Marie Cordy (directorul Serviciului **Evoluția vertebratelor și evoluția umană** al Universității din Liege, președintele Comitetului național de studiere a cuaternarului), a îngrijit de asemenea apariția unui amplu catalog, editat în excelente condiții grafice și cu colaborarea unor specialiști consacrați din Belgia și Franța.

În cele două părți ale sale, catalogul răspunde necesității de a explica științific principalele etape și aspecte ale culturii materiale, intelectuale și spirituale care fac obiectul expoziției, precum și de a prezenta sistematic și precis, de-a lungul marilor epoci, cele mai importante realizări umane, ilustrate prin obiectele expuse.

Prima parte a catalogului (*Informații generale*) se deschide printr-un studiu introductiv (semnat de Michel Toussaint și Ônhan Tunca) despre conținutul, evoluția și metodele de cercetare ale arheologiei și paleontologiei.

J.M. Cordy prezintă o schemă cronologică modernă a cuaternarului, bazată pe concordanța mai multor factori ai mediului și ai evoluției culturale a omului; această schemă schimbă în mare măsură vechea periodizare, utilizată încă pentru paleolitic și în țara noastră. Menționăm hărțile și planșele care însoțesc acest studiu, pentru caracterul lor extrem de sintetic și sugestiv. Împărtășim pe deplin opinia autorului, potrivit căreia, pentru a înțelege complexitatea perioadelor vechi ale evoluției umane, trebuie să se vorbească despre "o istorie geologică, biologică și culturală a omului" (p. 38).

M. Toussaint a realizat și o introducere bine documentată asupra evoluției hominidelor, însoțită de un studiu asupra evoluției uneltelor (semnat de Pierre Vermeersch) și un altul asupra așezărilor (datorat lui Olivier Aurenche). O atenție deosebită a fost acordată descoperirii transiterii cunoștințelor și a experienței acumulate pe calea limbajului articulat (studiul lui Ph. van den Bosch de Aguilar).

În capitolul *Preistoria religiilor*, Marcel Otte urmărește evoluția fenomenului religios, pe etape, de la apariția omului până în neolitic inclusiv. După părerea noastră, rămâne totuși discutabil dacă fenomenele și reprezentările religioase au putut să apară și să se transmită încă din stadiul de *Australopithec*, adică înainte chiar de apariția limbajului articulat, așa cum presupune autorul. Chiar în studiul precedent se arată că apariția limbajului nu poate fi plasată decât cu circa 400.000 de ani în urmă (p. 66).

Într-o continuitate firească de idei, Henri Delporte analizează arta paleolitică, cu cele trei aspecte majore ale sale: gravura, sculptura și pictura, demonstrând caracterul lor estetic și organizat, de-a lungul etapelor parcurse. Dintre explicațiile date acestui fenomen artistic (magie, sistem dualist etc.) autorul reține teza necesității de comunicare, însă mecanismul propriu-zis rămâne încă neclar.

Paul-Louis van Berg, chiar prin titlul contribuției sale (*Nu a existat revoluție neolitică*), încearcă să dea un răspuns categoric unei probleme care a provocat multe dispute între specialiști. Autorul, analizând condițiile de apariție ale acestui termen, ca și diversele aspecte care însoțesc trecerea spre neolitic (sedentarizare, agricultură, creșterea animalelor, fenomene artistice și religioase, ceramica, ritul funerar) și modul de răspândire a neoliticului, ajunge la concluzia că este vorba de un proces de lungă durată, evolutiv, iar nu de o "revoluție". Totuși, considerăm că problema poate fi privită și sub un alt aspect: în timp ce pe plan universal trecerea spre noul mod de viață, neolitic, reprezintă, într-adevăr, rezultatul unei lungi evoluții, în ceea ce privește fiecare comunitate în parte adoptarea acestuia ar putea fi privită însă ca o schimbare profundă a tuturor aspectelor vieții, deci ca un fel de "revoluție". Nu este absolut obligatoriu ca fiecare comunitate să fi trecut la neolitic într-o lungă perioadă de timp; este posibil ca procesul de aculturație a vechilor comunități epipaleolitice să se fi produs chiar pe parcursul unei singure generații, adică un om putea să-și înceapă activitatea ca vânător și culegător, dar să și-o termine ca producător agricol (a se vedea celebrul "caz Enkidu" din *Epopeea lui Ghilgamesh*). În opinia noastră, multitudinea de situații și modele ale trecerii spre economia productivă exclude un răspuns categoric și unilateral la această problemă.

Sylviane Mathieu prezintă sintetic principalele probleme puse de apariția și răspândirea treptată a etapelor metalurgiei în Orientul Apropiat și în Europa. Însă, considerăm că problema atât de controversată a priorității diverselor centre și zone nu poate fi rezolvată dacă se apelează la sisteme cronologice diferite pentru lumea europeană (date C₁₄ calibrate) și pentru cea orientală (date istorice). Credem că până la o posibilă soluționare a actualei "crize" a cronologiei absolute, ar fi mai bine să se utilizeze în primul rând cronologia comparativ-relativă, care poate oferi, în prezent, o imagine mai apropiată de realitate.

Antoine Cavigneaux, în studiul *Nașterea scrierii*, susține ipoteza că, înainte de a se scrie, au fost folosite diverse obiecte și semne pentru calcule economice (așa-numiții calculi, în latină), deci realitatea era reprezentată sub aspect cantitativ

și doar ulterior s-au adăugat pictogramele, pe tablete de lut. Deci, la început, premisele scrierii n-ar fi fost decât un fel de aide-memoire cu rol economic, iar nu o scriere propriu-zisă. Din păcate, autorul n-a luat în discuție și problema atât de controversată a semnelor de pe vasele, idolii și tabletele de lut din mediul balcanic, îndeosebi vincian, limitând discuția numai la bine-cunoscutele exemple din Orientul Apropiat. Oricum, prin analogie, discuția prezintă un real interes și pentru înțelegerea sensului celebrelor tablete descoperite la Tărtăria, pe Mureș, în aria culturii Vinca-Turdaș.

Jean-Louis Houot (*Primele cetăți*) consideră că primele orașe, în adevăratul sens al cuvântului, nu au apărut decât începând cu mileniul al IV-lea, în Mesopotamia. Lucrările de fortificare și concentrările de construcții, precum cele de la Jerichon și Çatal Höyük, nu ar constitui indicii suficiente pentru a defini o așezare de tip urban. Dar, nu putem fi de acord cu îndoielile autorului în legătură cu faptul că apariția orașului implică, totodată, o organizare de tip statal, pentru că altfel este dificil de imaginat că orașul, cu structura sa complicată și cu multiplele sale funcții în cadrul unui anumit teritoriu, ar fi putut să existe în afara unei construcții statale.

A doua parte a catalogului (*Invențiile umanității*) cuprinde atât scurte prezentări teoretice ale principalelor ocupații și creații ale omului, la începutul evoluției sale, cât și descrierea concretă a pieselor care compun expoziția, cu toate datele științifice necesare. Criteriul de sistematizare este cel al marilor etape ale antropogenezei (**Homo habilis**, **Homo erectus**, **Homo sapiens arhaic**, **Homo sapiens sapiens**), urmate de etapele neoliticului și protoistoriei.

Astfel, catalogul depășește cu mult caracterul unui simplu ghid de expoziție, fiind un veritabil manual de inițiere în preistorie, cu informații științifice la zi și cu numeroase interpretări și ipoteze de un real interes.

Nicolae Ursulescu